

D.H.Ramazanlı
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
dinara3642@gmail.com

İBTİDAI SİNİF ŞAĞİRDƏRİNİN ŞƏXSİYYƏTİN FORMALAŞMASINA TƏSİR EDƏN AMİLLƏR

Xülasə

Məqalədə təhsil sahəsində ibtidai siniflərdə şagirdlərin şəxsiyyətinin formalaşmasına təsir edən amillər, onların rolu və əhəmiyyətindən bəhs olunmuşdur.

Bununla yanaşı, şagirdlərin formalaşmasında ünsiyyət, onun mahiyyəti, məqsədi və başlıca istiqamətləri öz əksini tapmışdır.

İbtidai siniflərdə şagirdlərin formalaşması üçün irsiyyət, mühit və bu kimi amillər təsir edir. Bu amillər vəhdət təşkil etməlidir. Şagird şəxsiyyətinin və onun formalaşmasına təsir edən amillərin öyrənilməsi tərbiyə prosesinin idarə edilməsinin mühüm şərtlərindən biridir. Bu və bunun kimi mühüm amillər məqalənin əsasını təşkil edir.

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Резюме

В статье рассмотрены факторы, влияющие на формирование личности учащихся начальных классов в сфере образования, их роль и значение.

При этом в образовании учащихся отражаются такие важные аспекты, как общение, его сущность, цель и основные направления.

На формирование учащихся начальных классов влияют наследственность, окружающая среда и тому подобные факторы. Эти факторы должны быть объединены. Изучение личности учащегося и факторов, влияющих на ее формирование, является одним из важных условий управления образовательным процессом. Эти и подобные важные факторы составляют основу статьи.

FACTORS AFFECTING PERSONALITY FORMATION OF PRIMARY STUDENTS

Summary

In the article, the factors affecting the formation of the personality of students in primary classes in the field of education, their role and importance were discussed.

Besides, important aspects such as communication, its essence, purpose and main directions are reflected in the formation of students.

Heredity, environment and similar factors influence the formation of students in primary classes. These factors must be unified. Studying the student's personality and the factors affecting its formation is one of the important conditions for managing the educational process. These and similar important factors form the basis of the article.

Açar sözlər: şagird, şəxsiyyət, mühit, irsiyyət, ünsiyyət, formalaşma, tərbiyə

Ключевые слова: ученик, личность, среда, наследственность, общение, формирование, воспитание

Key words: student, personality, environment, heredity, communication, formation, upbringing

Şəxsiyyətin formalaşmasına müəyyən amillər müsbət təsir göstərir. Bu amillərin təsir dərəcəsi də müxtəlifdir. Şəxsiyyətin formalaşması müxtəlif dövrlərdə aktual olmuş və hal-hazırda aktual olaraq qalmaqdadır. Şəxsiyyətin inkişafına təsir göstərən amilləri araşdırmaq üçün onun istiqamətlərini müəyyən etmək lazımdır.

Ümumiyyətlə, təhsilə həyata keçirən, cəmiyyət üçün hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətlər formalaşdırmaq müəllimin üzərinə düşən ən məsul bir vəzifədir. Təlimin müvəffəqiyyətlə qurulması, tərbiyəedici təşkili, müəllim şəxsiyyətindən, onun bilik və qabiliyyətindən, pedaqoji ustalığından asılıdır. Belə ki, ibtidai siniflərdə şagirdlərin şəxsiyyətinin formalaşmasına təsir edən amillər, onların rolu və əhəmiyyəti mühüm amillərdəndir.

Cəmiyyətin inkişafı, qanunauyğunluqları, hadisələrin başvermə səbəbləri, hərəkətverici mexanizmi haqqında dialektik və metafizik inkişaf konsepsiyası mövcuddur. Təbii ki, insan-fərd bir varlıq kimi inkişaf edərək formalaşır. Bir çox görkəmli dünya alimləri fərdin inkişafına irsiyyət nöqtəyindən yanaşmaqda haqlıdirlər. İnkişaf təbiət və cəmiyyət hadisələri ilə bağlıdır və hərəkətlə, tərəqqi ilə, yaradıcılıqla səciyyələnir. Bu, eyni zamanda mühit və tərbiyə ilə də şərtlənir. İnsanın inkişafı deyərəkən 3 mühüm əlamət - fiziki anatomik-fizioloji inkişaf, yəni insanın bioloji fərd kimi inkişafı, psixoloji inkişafı və sosial inkişaf, insanın vətəndaş-şəxsiyyət kimi yetişməsi nəzərdə tutulur.

Azərbaycan ictimai-pedaqoji fikrində şəxsiyyətin formalaşmasında irsiyyət amilinə diqqəti daha çox olmuşdur. Şəxsiyyətin formalaşmasında tərbiyə amili isə "Avesta"dan tutmuş üzü bəri Azərbaycan pedaqoji fikir tarixində mühüm yer tutmuşdur. Lakin tərbiyə sinfi xarakter daşdığından, ona sinfi mövqedən yanaşılmış, qarşısında iki məqsəd qoyulmuşdur: hakim, varlı, zəngin adamların övladları üçün və bir də işləyən, varlılara xidmət edən sinfin övladları üçün, XIX əsrə qədər nə dini, nə də dünyəvi məktəblərdə əmək təlimi və tərbiyəsi nəzərdə tutulmamışdır. Çünki təhsil ala bilənlər varlı balaları olduğundan, onlara ancaq intellektual təsir göstərməyə çalışılmış, zövq, davranış, nitq, ünsiyyət tərbiyəsi vermişlər.

Şəxsiyyətin formalaşmasında təhsil ən mühüm vasitə kimi çıxış etmiş, tərbiyəçi-müəllim şəxsiyyətinin bu sahədə çox vacib, əvəzsiz bir amil olduğu müəyyən edilmişdir. Klassik pedaqogikanın görkəmli nümayəndəsi Y.A.Komenskinin "Müəllimlər insanlar arasında ən seçilmiş şəxslər olmaqla, öz yaxşı əxlaqları ilə təqdirə layiqdirlərsə, bu, şagirdlərin həqiqi əxlaqi

biliklərə yiyələnmək üçün ən yaxşı vasitə olacaqdır” – ifadəsi ondan çox-çox əvvəl Azərbaycan mütəfəkkirləri, şair və filosofları tərəfindən qeyd edilmişdir. Məsələn, N.Tusi təhsil vasitəsilə insanın səadətə (kamilliyə) qovuşacağını döndə-döndə göstərmişdir.

İbtidai siniflərdə şagirdlərin formalaşması üçün bu amillər vəhdət təşkil etməlidir. İnkişaf lap kiçik yaşlardan başlayır və mütəmadi olaraq davam edir. Ailə, mühit, ünsiyyət, tərbiyə, təhsil ibtidai sinif şagirdlərinin şəxsiyyətlərinin formalaşmasına mühüm təsirini göstərir.

Bu əlamətlər ayrılıqda xüsusi kəmiyyət və keyfiyyət dəyərlərinə malikdir. Psixoloji inkişafa insanın idrak prosesinin, duyğuların, qavrayış və təsəvvürün, nəticə və təxəyyülün, diqqətin, nitq və təfəkkürün, hafizə və iradənin, necə təşəkkül tapması daxildir. Şagirdlərin sosial formalaşması, onun cəmiyyətdəki iştirakı dərəcəsi müddətində özünü göstərir. Buna görə də şagirdlərin inkişafından danışarkən şəxsiyyət anlayışı önə çəkilir. Bütün varlığın inkişafı üçün məhz bu amil əsas götürülür. Bu dəyərlər insanları mənəvi-sosial həyatda formalaşdırır və onları şəxsiyyət statusuna yüksəldir. Beləliklə, şəxsiyyət, onun maraqlarının və meyillərinin, temperamentlərinin funksional xüsusiyyətləri nəticəsində əmələ gəlmiş fərdi fərqlər sayəsində həyatda fəal mövqe tutur. İnsan dünyaya bioloji varlıq kimi gəlir, lakin bir şəxsiyyət kimi özünün fərdi həyatı və fəaliyyəti prosesində uzun və mürəkkəb yol keçərək yetkinləşir.

Hazırda cəmiyyətin qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsi xeyli dərəcədə fəal və hərəkətli inkişaf etmiş şəxsiyyətin formalaşdırılması prosesinin səmərəliliyindən asılıdır. Bu inkişaf lap kiçik yaşlardan başlamalıdır.

Məqalədə ibtidai sinif şagirdlərinin inkişafına, formalaşmasına təsir edən amillər araşdırılır. Gələcəyin qurucuları olan müasir şagirdlərin bir şəxsiyyət kimi formalaşması, cəmiyyət üçün faydalı olmaları müəyyən qədər onların nitq mədəniyyətinə nə dərəcədə malik olmalarından asılıdır. Belə ki, nitq və təfəkkür bir-birindən asılı olan, biri digərinin inkişafına təkan verən amillərdir. Nitqi inkişaf etmiş şagirdin, təbii ki, təfəkkürü də inkişaf etmiş olur və təkmilləşmiş hesab edilir. Mükəmməl nitqə yiyələnən şagird ətraf aləmi öz yaş səviyyəsinə uyğun dərk edir, öz fikir və duyğularını sərbəst şəkildə ifadə etməyi bacarır.

Şagirdlərin tərbiyəvi təsir şəraitində psixi fəaliyyətlərinin qanunauyğunluqlarını, şagirdlərin özünü tərbiyəsini, psixoloji əsaslarını aşkara çıxarmaqla tərbiyə psixologiyası şəxsiyyətin formalaşmasına imkan yaradan həmin təsirlərin mexanizmləri də öyrənilir. Bunlar ibtidai sinif şagirdlərinin hərtərəfli inkişafını təmin edir. Şəxsiyyətin təşəkkül və formalaşmasında integrativ sistemlərin rolu onun şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Şəxsiyyət şagirdin ictimai konkret tarixi həyat şəraitində onun təlim-təربiyəsində formalaşır. Psixologiya tarixində bu məsələnin həllində şəxsiyyətin inkişafını sosiogenetik və biogenetik konsepsiyası adlanan istiqamətlər olmuşdur. Biogenetik konsepsiya insan şəxsiyyətinin formalaşması, şəxsi fəallıqdan məhrum şəkildə, bioloji amillərin məhsulu sayılır. Sosiogen konsepsiya isə şəxsiyyətin inkişafına, onun formalaşmasına ətraf sosial mühitin təsirlərinin nəticəsidir.

Məktəb təliminə psixoloji hazırlıq şəxsiyyətin formalaşmasında bir sıra xüsusiyyətləri nəzərdə tutur. Şagirdlərin düzgün formalaşmasına imkan verən əsas şərt məktəbəqədər tərbiyə prosesində zehni və praktik işlərin qarşılıqlı əlaqəsini təmin edən fəaliyyət növlərinin təşkil edilməsidir.

Tərbiyə şəxsiyyətin formalaşdırılmasına yönəldilmiş xüsusi fəaliyyət sahəsidir. Görkəmli pedaqoq A.S.Makarenkonun dediyi kimi, tərbiyənin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, daha yaşlı nəsil bu prosesdə özünün təcrübəsini, özünün inamını kiçik nəsle ötürür.

Şəxsiyyətin formalaşması daxili və xarici amillərin təsiri altında baş verir. Ona görə də şəxsiyyətin formalaşması bu prosesə təsir edən amillər diqqəti cəlb edən cəhətlərdəndir.

“Uşaqları tərbiyə edə-edə və öyrədə-öyrədə öyrənmək lazımdır ki, məhz onları öyrənə-öyrənə şəxsiyyət kimi formalaşdırmaq və öyrədək” söyləmişdir görkəmli psixoloq S.L.Rubişteyn. Müəllim və tərbiyəçi hər hansı bir tərbiyəvi tədbir həyata keçirilməzdən əvvəl öyrənilən şagirdin xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmalı, tərbiyəvi tədbiri ona müvafiq şəkildə həyata keçirməli və müəyyən üsullardan istifadə edərək bunu həyata keçirməlidir.

A.S.Makarenko şəxsiyyəti formalaşdırmaq üçün insanın şəxsi keyfiyyətlərini öyrənməyə xüsusi əhəmiyyət vermişdir. O, şəxsiyyətin formalaşması mexanizmini dərinlən öyrənmiş və tədqiq etmişdir. Belə ki, o, şəxsiyyətin formalaşmasında, psixoloji tədqiqində passiv seyirçilikdən tamamilə uzaqlaşmışdır. Tərbiyəçi tərbiyə olunanlara obyekt kimi yox, tərbiyə obyektini kimi yanaşmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Abdinova N.C. *“Pedaqogika fənni üzrə mühazirə mətnləri”*. Dərs vəsaiti. *“Vətən” nəşriyyatı*. Bakı 2019.
2. Babayev A. (2012). *Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti*. Bakı.
3. Əliyev R.İ. (2004). *Məktəbə psixoloji xidmətin aktual məsələləri*. Bakı, 642 s.
4. Həmzəyev M.Ə. (2003). *Yaş və pedaqoji psixologiyanın əsasları*. Bakı, s.212-257.
5. Həsənov A., Ə. Ağayev. *Pedaqogika (dərslik)*. Bakı 2007. *“Nasir” nəşriyyatı*.
6. Kazımov N. *Məktəb pedaqogikası*. Dərslik. Bakı 2011. *“Şıraq” nəşriyyatı*. 440 səh.